

DİN DİLİNİN AHLÂKÎ YORUMU

Ali YILDIRIM*

ÖZET

Mantıkçı pozitivistizmin savunduğu doğrulamacı ve yanlışlamacı yaklaşımlar, din dilinin anlamsızlığı konusunda ısrarcı bir tutum sergilemektedir. Wittgenstein'in ikinci dönem fikirlerinden hareketle birçok işlevselci teori ortaya atılmıştır. Wittgenstein'in kullanım-anlam teorisi, birçok teist düşünür için dini kurtarmak adına umut verici olmuştur. Braithwaite, din dilinin ahlâki yorumuyla ön plana çıkmıştır. Braithwaite, dinî ifadeleri yalnız ahlâkî niyetleri gerçekleştirmek için motivasyon sağlayan öğeler olarak yorumlamaktadır. Fonksiyonalist filozofların din dili yorumları indirgemeci olmakla eleştirilmiştir. Aynı zamanda bu tavır bazı teist filozoflarca dinin ilâhi vasıflarını görmezlikten gelen bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Braithwaite, konatif, ahlak, işlevselcilik, din dili.

* Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi, oklubali@hotmail.com

MORAL INTERPRETATION OF RELIGIOUS LANGUAGE

ABSTRACT

Verification and falsifiable approaches advocated by the logical positivism, exhibit an attitude of insisting on the meaninglessness of religious language. Functionalist theory of religion has been put forward many ideas of Wittgenstein's second term. The meaning of the language, claiming that disclosure with the language of the area belongs to the theory of Wittgenstein's use-meaning, many theists have been promising to save the religious thinker. Interpretation of the language of religion, Braithwaite has been prioritized. Braithwaite, providing motivation to perform the religious expressions as elements interprets the moral intentions. But, functionalist philosopher's interpretations of religious language have been criticized being reductionist. At the same time this attitude has evaluated by the theist philosophers as an approach which ignores the divine qualities.

Key Words: Braithwaite, conative, ethics, functionalism, religious language.

Probleme Genel Bir Bakış

Dinî bilginin yapısının araştırılması, din felsefesinin en temel konularındandır. Bu konuda tartışmaların ortaya çıktığı nokta, dinî bilginin imkânına dair öne sürülen analitik dil çözümleridir. İmanın ikrarın-

dan ahlâkî imalara kadar bütün tecrübî ve amelî ritüellerin bir izah alanına yerleştirilme çabası, ister istemez dinî bilginin ontolojik bir temele dayandırılma ihtiyacını hissettirmiştir. Özellikle tecrübe alanını ifade eden bir bilgi türünün, modern düşüncenin ortaya koyduğu 'bilimsel bilgi' sahasında kendine zemin bulma çabası, teistler ile pozitivist yaklaşımı savunan filozofları karşı karşıya getirmiştir.

Bilindiği gibi, mantıksal pozitivistlerin doğrulayıcı analiz yaklaşımı, dinî ifadelerin anlamını ya tamamen yok saymakta ya da onu ifade edilemezler alanına iterek tümüyle 'ispatlanamaz' ve 'anlamsız' olarak görmekte idi. Ancak, mantıksal pozitivistlerin bilişsel anlam teorileri daha başlangıçta kendi çağdaşları tarafından eleştirilene maruz kalmıştır. Gerek mantıksal pozitivistler gerek Wittgensteinci çözümleyiciler dinî söylemdeki sözcüklerin birçok kullanımının olabileceğini kabul etmişlerdir. Şimdi sorun, sözcüklerin özel bir kullanımının uygun olup olmadığına karar verme yolunu göstermek ve onların olgusal bir anlama sahip olup olmadıklarını belirtmektir.

Bu anlamda din dilinin imkânı, dinî bilginin ampirik ve mantıkî statüsünü de merkeze alan ve çoğu kere de kapsamlı ontolojik tahlilleri kaçınılmaz kılan oldukça kapsamlı bir tartışmayı gerektirmektedir. Bu noktada, aşağıda bir örneğini ele alacağımız dinî bilgi sorununun çözümüne yönelik ortaya konan bakış açısı, bir şekilde dinî söylemin kognitif karakterine ilişkin bir tartışmayı da gerekli kılabilir.

Richard Bevan Braithwaite (1900-1990)'in de aralarında bulunduğu bir grup filozof, dini muhafaza etmek için ileri sürdükleri bazı ilke ve yöntemler ile mantıkçı pozitivistlerin, dinî ifadelerin yanlışlanmadığı için anlamsız olduğu, yönündeki meydan okumasına cevap vermeye

çalışmışlardır.¹ Bu grubun teklif ettiği ilkeler, Wittgenstein'dan etkiler taşıyan teoriler ile din dilinin, kullanım ya da fonksiyonlarının dikkate alınarak, dinî söylemin mantığının ne olduğunu göstermeyi de hedefleyen bir karşı meydan okuma sunmaktadır.

Braithwaite'in Konatif Ahlâk Kuramı

Braithwaite'e göre, bir dinî ifadenin inanılabilir olması için öncelikle anlaşılıyor olması gerekir, onun anlaşılabilmesi ise ancak kendisinin doğruladığı veya yanlışladığı durumların idrakine bağlıdır. Dolayısıyla Braithwaite'e göre, anlamlılık mantıksal olarak doğrulama imkânından önce değildir: biz önce cümlenin anlamını öğrenip sonra da bize onun hakkında doğru veya yanlış dedirten şeyin ne olduğunu anlarız.² Bu noktada anlam sorununun doğrulamadan kullanıma kaydığını görmekteyiz. Öncelikle ifadenin bizim için doğru veya yanlışlığını belirleyen şartları, yani kullanım şartlarını biliriz, sonra onun anlamına dair bir kanaat ortaya koyarız.

Braithwaite, bir cümlenin anlamını belirleyen ölçütün, onun doğrulanma yöntemi değil, işlevi olduğunu savunur. Braithwaite, din dili hakkında, işlevsel tahlilci ve konatif bir yaklaşımı benimsemektedir. O, dinî ifadelerin, ne deneylerle test edilebilir ampirik iddialar ne de anlamsız saçmalıklar olduğunu düşünür. Ona göre bir ifadenin eğer kast ettiği bir şey varsa o halde onun bir anlamı vardır. O burada Wittgenstein'ın meşhur fikrini hatırlatır: "Anlamını sorma, faydasına bak." Ona göre dinî ifadelerin işlevini dikkate alır ve hangi fonksiyonları icra ettiğine bakacak

¹ William T. Blackstone, *Dinsel Bilgi Sorunu*, Tuncay İmamoğlu (çev.), İstanbul: Ataç Yayınları, 2005, s.91-92.

² R. B. Braithwaite, "An Empiricist's View of the Nature of Religious Belief", *The Philosophy of Religion*, Basil Mitchell (ed.), New York: Oxford University Press, 1971, s.73.

olursak, açıkça bir anlam taşıdıklarını da bulabiliriz. Braithwaite'e göre dinî iddialar deneyle sınanamadıkları için ampirik iddialar değildirler. Onlar zorunlu önermeler de değildirler. Ancak bu durum onların anlamsız olduğunu ispatlamaz. Çünkü "bu ifadelerin bir kullanımı varsa bir anlamı da vardır."³ Bu fikir Wittgenstein'in dil oyunları tartışmalarında kullandığı yöntemlerden biridir ve dil oyunlarının bir parçasıdır.⁴ Braithwaite, Wittgenstein'in dil oyunları teorisini kendi din dili teorisine tam olarak uyarlamasa da onun "kullanım olarak anlam" tezini açık bir şekilde benimsemektedir.⁵

Braithwaite'e göre, bir ifadenin nasıl kullanıldığını keşfetmenin tek yolu ampirik bir araştırma ile olmaktadır; bir ifade bizzat ampirik olarak doğrulanabilir olmaya ihtiyaç duymaz, fakat onun belli bir tarzda kullanılması gerçeği her zaman açık ampirik bir önermedir. Herhangi bir ifadenin anlamı şu halde, onun kullanılma tarzı tarafından veriliyor olarak ele alınacaktır. *Dinî inancın doğası probleminin bir ampirist için anlamı, dinî ifadenin, dinî hükmün anlamını vurgulamak için açıklamalar yapan kişi tarafından nasıl kullanıldığını açıklamak olacaktır.*⁶

Dinî ifadelerin konatif tahlilini tercih eden Braithwaite, onların kognitif bir içeriğe sahip olmadığını savunur. O, doğruluğu test edilebilen ifadeleri üç sınıfta belirleyerek dinî ifadelerin bu üç gruptan herhangi birine girip giremeyeceğini tartışmaya çalışır. Ona göre dinî ifadeler eğer bu üç gruptan birine dahil olabilirse bütün sorunlar çözülebilecek, onla-

³ Braithwaite, a.g.e., s.77.

⁴ James F. Harris, *Analytic Philosophy of Religion*, London: Kluwer Academic Publishers, 2002, s.49.

⁵ Harris, a.g.e., s.49.

⁶ Braithwaite, a.g.e., s.77-78.

rın doğruluk değerleri, özel veya genel ampirik ifadelere veya matematiğin anlatımlarına uygun metotlarla test edilebilecektir.

(1) Bunlardan birincisi, *doğrudan gözlem yoluyla test edilebilen özel ampirik olgular hakkındaki ifadelerdir*. Eğer Tanrı'nın varlığının gözlemlenebileceği savunuluyorsa, örneğin Tanrı ile karşılaşma deneyimi kendini ispatlayabilirse, o zaman Tanrı terimi neredeyse özel bir tecrübenin anlatımının bir parçası gibi kullanılacaktır.

(2) İkinci grup, *bilimsel hipotezler ve genel ampirik ifadelerdir*. Dinî anlatımları bilimsel hipotezlerle birlikte sınıflayacak olan bu görüş daha çok ciddiye alınmalıdır. Fakat eğer teolojik önermeler, ampirik dünyadaki gerçekliklerin bilimsel açıklamaları olarak kabul edilecekse tecrübeyle reddedilebilmelilerdir.

(3) Üçüncü grup, *mantık, matematik ve onların mantıksal gereklilik ifadeleridir*. Doğal teolojinin anlatımlarının, mantıksal açıdan zorunlu bir biçimde matematik ve mantığın önermelerine benzediği görüşü ise aslında onların hiçbir varlık iddiasında bulunmayan bir sonuca sahip olduğu sonucunu ortaya koyacaktır. Zira Tanrı'nın varlığına atfedilen zorunluluk, belki matematiksel doğrulukların mantıksal zorunluluğundan farklı olabilecektir; ancak eğer öyleyse, Tanrı'nın zorunlu varlık oluşu ifadesinin doğruluk değerini test etmek için hiçbir metot sağlanmamıştır ve sonuç olarak "Zorunlu Varlık" ve "Tanrı" terimlerine anlam atfetmenin hiçbir yolu yoktur.⁷

Braithwaite, normal olarak kullandıkları şekliyle dinî anlatımların, bu üç sınıftan birine girmesine ve onların doğruluk değerlerinin, özel

⁷ Braithwaite, a.g.e., s.73.

veya genel ampirik ifadelere veya metafiziğin anlatımlarına uygun metotlarla test edilebileceğine pek ihtimal vermemektedir. Bu durumda, dinî ifadelere, teste tabi tuttuğu üç alanda da yer bulamayarak mantıkçı pozitivistlerin tezlerini de güçlendiren Braithwaite, dinî anlatımların doğrulanamaz olduklarını, dolayısıyla doğrulama ilkesine göre bu ifadelerin anlamsız ve boş cümleler olduklarını ima etmektedir.

Buraya kadar dinî ifadelerin, doğrulama ya da yanlışlama ilkelelerinin yerine hangi ölçüt ile değerlendirilmesi gerektiğini tartışan Braithwaite bu noktadan itibaren dinî bir iddianın ahlâkî bir iddia olarak ele alınacağını bildirerek ahlâkî iddiaların kullanımına açıklama getirmeye çalışır.

Yukarıda dinî ifadeleri çaresizliğe terk eden Braithwaite, onların, standart metotlarla doğrulanamayan tek anlatım biçimleri olmadığını dile getirerek ahlâkî ifadelerin de aynı özelliğe sahip olduğuna dikkat çekmek ister.⁸ Bir insanın mutluluğunu maksimuma çıkaracak şekilde davranması gerektiği şeklindeki faydacılık ilkesi gibi bir ahlâk ilkesi, ne mantıksal açıdan zorunlu ne mantıksal açıdan mümkün bir önerme ve ne de ampirik bir önerme gibi görünmektedir. Braithwaite, dinî ifadelerin yok sayılmasından kurtulması için onlarla aynı statüde olduğunu düşündüğü ancak mantıkçı pozitivistler tarafından reddedilmeyen ahlâkî ifadelere sarılır. Çünkü keskin bir mantıkçı pozitivist dahi bütün dinî anlatımların boş şeyler olduklarını söylemekten çekinmezken ahlâkî anlatımlar için aynı tavrı kolaylıkla sergileyemez. Zira ona göre ahlâkî ifa-

⁸ Braithwaite, a.g.e., s.77.

deler davranışı yönlendiren bir kullanıma sahiptirler ve eğer bir kullanıma sahipse, kesinlikle bir anlam taşırlar.

Din dili hakkında fonksiyonel tahlil yapan ampiristlerin çoğu, dinî ifadelerin temel fonksiyonunun bilgi iletmek ya da açıklama yapmak olmadığını, onların anlamının, bu ifadeleri kullanan kişilerin hayatlarında oynadığı fonksiyondan ya da bazı önemli rollerden kaynaklandığını öne sürdüler.⁹ Braithwaite de aynı şekilde, dinî ifadelerin, kullanımlarına göre tayin edilebilecek anlamlarının olduğunu söyler. Ona göre, bu kullanımlar yerinde bir gözlemlerle keşfedilebilir ve sunulan teklifler de açıkça tespit edilebilir. Bundan dolayı o, din dilinin fonksiyonel tahlilinin, mantıkçı pozitivistlerin meydan okumasına karşı koyabileceğine inanır. Braithwaite, doğruluk değerleri test edilebilen ve normal metotları bulunan ifadeleri üç sınıfta belirlemiştir. O, dinî ifadelerin bu sınıflardan hiçbirisine dâhil olmadığından bilişsel anlamdan yoksun olduklarına ancak yine de belli bir kullanıma sahip olduklarından dolayı bir anlama da sahip olabildiğini, bu kullanımın ise insan hayatında yönlendirici olabileceğini önemli bir rolü olduğunu iddia eder.¹⁰

Braithwaite, insanın kullandığı dilin, onun belli bir yaşam tarzını (*the way of life*) ya da belli bir davranış siyasetini (*a particular behavior policy*) yansıtan niyetlerini vurguladığından bahseder. Dindar insanlar tarafından kullanılan dil, kendilerine has belli bir yaşam tarzını sürdürmek ve dinî öğretisi ve pratikler bütününe ortaya koyduğu niyetleri açığa vurmak için kullanılır. İnançlılar tarafından ortaya konan dinî ifadeler ile

⁹ Basil Mitchell (ed.), *The Philosophy of Religion*, London: Oxford University Press, 1971, ss.15-19.

¹⁰ John Hick, *An Interpretation of Religion-Human Response to the Transcendent*, London: Macmillan Press, 1989, s.194.

ilgili bu kullanım, bu tür ifadeler hakkında verilen hükmün anlamlandırılmasında bir ölçüttür. *Bu nedenle dinî ifadeler, bilim adamları tarafından doğrulanan iddiaların doğrulandığı gibi bir yolla doğruluk değerleri tespit edilebilen önermeler değildirler.*¹¹

Braithwaite, böyle bir kullanımın incelenmesinin, dinî ifadelerin, ahlâkî iddialar olarak açıklanmasını haklı çıkaracağını savunur. Çünkü ona göre, ahlâkî ifadeler de doğrulanabilir önermeler olarak kabul edilmeye uygun olmadıkları için iddia edenin bir tutumunu açıklamak için kullanılmaktadır. Ona göre ahlâkî dilin fonksiyonu, basit bir duygusallıktan öte, ifade edenin belli bir eylem tarzını ortaya koymasıdır. Ahlâkî dil salt duygusal olmaktan çok konatiftir, tutum ve davranışa dayalıdır; konuşanın belli bir şekilde hareket etme niyetini ifade eder.

Braithwaite'e göre, ahlâkî iddialar kesin iddialar ortaya koymakla birlikte onlara sadece coşkusal ifadeler olarak da bakılamaz. Onlar bir eylem tarzını benimseme niyetlerinin ifadeleridir. Bu analiz tipi teolojik söylemin ahlâkî fonksiyonuna vurgu yapmaktadır. Braithwaite, ahlâkî söylemin coşkusal (*emotive*) olmaktan çok buyurucu olduğu yönüne dikkat çekerek, ahlâkî bir iddia ileri sürmenin gerçekte bir "eylem planı"nu onaylamak, bir davranış şemasını izlemeyi üstlenmek olduğundan bahseder.¹² Bir bakıma Braithwaite'in din çözümlemesi diyebileceğimiz bu yaklaşım, dinî ifadelerin ciddiye alınması gerektiği amacını taşımaktadır. Dinî ifadelerin bir hayat tarzına ya da belirli bir tutuma bağlılığı ifade etmesi, onların anlamlı oldukları iddiası için yeterlidir. Dinî dil hakkın-

¹¹ Harris, a.g.e., s.50.

¹² Frederick Ferre, *Din Dilinin Anlamı*, Zeki Özcan (çev.), İstanbul: Alfa Yayınları, 1999, s.164.

daki bu konatif görüş ile büyük bir güçlüğün tespiti kolaylaşmış olur. Braithwaite anlamlı olmak bakımından dinî ifadeleri kırtarmak adına büyük çaba sarf eder. O, dinî ifadeleri, ampiristlerin daha az reddettikleri ahlâk ifadelerinin bulunduğu alana dâhil ederek kendisine gelebilecek aşırı itirazlara karşı da bir anlamda tedbir almış olmaktadır.¹³

Bu konuyu biraz daha açacak olursak; Braithwaite'in görüşünde dinî önermeler "özelleştirilmiş" ahlâkî önermeler olacak şekilde ahlâkî ilkelere zorunlu olarak bağlanmıştır. Ona göre, her ahlâkî önerme uygun fiili gerçekleştirme amacının ifadesidir. Aynı şekilde dinî önermeler de konatif bir yapıya sahiptir. Her dinî inancın özü belli bir hayat amacının gerçekleştirme niyeti taşır ve birbiriyle uyumlu önermelerin anlamı için kesin olan şey bu hayat projesidir.¹⁴

Burada ahlâkî dilin fonksiyonu Ayer'in ileri sürdüğü gibi basit bir duygusallık değildir. İfade edenin sözü, belli bir eylem tarzını ortaya koymaktadır. Ahlâkî dil, konuşanın belli bir şekilde hareket etmek için niyetini ifade eder. Buna göre, dinî ifadeler, olgusal olmamasına rağmen, basit bir şekilde açık duygulara hükmeder ya da iç âlemi harekete geçirir. Braithwaite, onların, "bir yaşam biçimine teslimiyetin bildirgesi, bir eylem politikasına bağlılığın öncelikli deklarasyonu" olarak dikkate alınmasını önerir. Dinî ifadeler niyetin dışavurumları oldukları için bir yaşam siyasetine ve idealler zincirine bağlıdırlar. Onlar dinî bir sistemin parçasını teşkil ederler.¹⁵

¹³ Harris, a.g.e., s.50.

¹⁴ Jean Greisch, *Wittgenstein'da Din Felsefesi*, Zeki Özcan (çev.), Bursa: Asa Kitabevi, 1999, s.55.

¹⁵ Peter Donovan, *Religious Language*, London: Sheldon Press, 1985, s.26.

Konatif ahlâk kuramına göre, dinî ifadelerin yalnızca alışılmış önermesel gerçekler dizisinin dışında kaldığından bahsedilmez. Moral ve etik iddialar da aynı konumda değerlendirilmektedir. Braithwaite'e göre aslında etik ve din birbirleriyle gerçekten de uyumludur, benzerdir. O, dinî ifadelerin gerçekte ahlâkî bağlama ait olduğunu iddia ederek bu bağlamın, onları yaşam tarzları ile ilgili doğal bir etkileşime götürdüğünü ileri sürmektedir.¹⁶

Braithwaite, dinî ifadeleri etik ifadeler ile aynı konumda ele alırken bir başka noktaya daha dikkat çeker. Ona göre, bir ahlâk iddiası, insanın bir davranışa sahip olduğu iddiasında bulunmak için değil, iddiada bulunan insanın bu davranışını ifade etmek, bu davranışı açıklamak ve delillendirmek için de kullanılır. Davranış, onun doğruluğunu veya iyi olduğunu ileri sürdüğü işlerin anlatımı olduğunu iddia ettiği eylemle ilişkilidir. Davranıştaki bir unsur, davranışa yönelik bir kabul hissidir. Ahlâkî iddiada bulunan kimse, doğru olduğu söylenen eylemin akışına yönlendirilmiş özel bir duygu taşımaktadır, öncelikli olan, fırsatı geldiğinde eylemi yerine getirme niyetidir.¹⁷

Braithwaite, kendi kabul ediş şekliyle "önermesiz ahlâk (*ethics without propositions*)"ın, duygu ifade eden bir teori olmaktan çok istek ifade edecek olan bir şekle sahip olduğunu, bu bakımdan, iddiada bulunan kimsenin, iddiasında belirlenen belli bir türde eylemde bulunma kastını ifade eden bir ahlâk iddiasının öncelikli kullanımını meydana

¹⁶ Walter H. Capps, *Religious Studies: The Making A Discipline*, Minneapolis: Fortress Pr., 1995, s.255.

¹⁷ Braithwaite, a.g.e., s.78.

getirdiğini belirtir. O, bu teorinin ampirik bir temele dayandığını ise şu şekilde açıklar:

“Kişinin bir eylem siyasetine bağlanma amacına sahip olması, onun bu siyaseti izleme kastını açıkladığında, özellikle iddia edebileceği hiçbir ahlâk önermesi olmayacaktır. Bu tür bir açıklama ise deneycilik ruhuna uygundur, zira belli bir davranış politikasını izleme kastına sahip olup olmadığı, hem onun yaptıklarını gözlemleyerek ve hem de kendi kastı konusunda ona sorular sorulduğunda verdiği cevapları dinleyerek ampirik açıdan test edilebilir.”¹⁸

Braithwaite’e göre, ahlâkî iddiaları, kognitif olan veya olmayan diğer bütün önermelerden avantajlı yapan unsur, bu iddiaların, “*yapmam gerektiğini düşündüğüm şeyi yapmamın gerekçesi nedir?*” sorusuna verdiği cevaptır. Braithwaite, bu soruyu şu şekilde cevaplar; “*Eylemi yapmam gerektiğini düşünmem, onu yapma kastım olduğundan, eylemi gerçekleştiriş nedenim basitçe, eğer mümkünse, onu yapmayı kast ediyor olmamdır.*”¹⁹

Bu noktada ihtiyaç duyulan şey, bir insan, bir işi yapması gerektiğini iddia ettiği zaman, onun bu iddiayı, var gücüyle ve ayrıntılarıyla bir işi yapmaya karar verdiğini deklare etmek için kullanıyor olmasıdır. Bunu yaptığı anda, bu kararı gerçekleştirebilecek karakter gücüne sahip olacağından kuşku duyarsa, doğal olarak samimi olmayacaktır. İnanan birinin sürdürdüğü yaşam biçiminin büyük ölçüde onun dinî inancının

¹⁸ Braithwaite, a.g.e., s.78-79.

¹⁹ Braithwaite, a.g.e., s.79.

samimiyetiyle ilişkili olduğu gerçeği, bütün dinlerin, üzerinde ısrar ettikleri bir gerçektir.

Dinî ifadelerin anlamlılık kriterleri olarak eylem politikasına bağlılık şartını öne çıkaran Braithwaite, daha sonra dinî ifade ve kavramların gözlenebilir ve doğruluk değerlerinin test edilebilir olmak yönünden şartlarını açıklar. Ona göre, biz, bilimsel hipotezleri ve onların içinde meydana gelen şartları bütün hipotezler sisteminin ampirik açıdan gözlemlenebilir olgularla ilişkileri açısından anlarız. Dinî iddiaların tecrübe karşısındaki test süreci ise hipotezlerin tek başına değil, bütün bir hipotezler sisteminin doğruluk testine tabi tutulması şeklinde olmalıdır. Zira ona göre, dinî iddialar sisteminde, bir bütün olarak müzakere edilmeye ve bütün sistemin kullanıldığı tarzı araştırmaya uygun çok sayıda örnek vardır. Bu tarz bir yaklaşım ise dinî iddialar sisteminin ahlâkî işleve sahip olduğu gerçeğini inkâr etmeyi zorlaştırmaktadır.²⁰ Braithwaite bu son argümanla, dinî iddiaları ahlâkî iddialar ile aynı kategoride değerlendirmek konusunda bir adım daha atarak, dinî iddiaların, inkârının önünün tamamen kapatılması ve hatta onların bilimsel hipotezler ve sistemler gibi ele alınması konusunda ısrar etmektedir.

Dinî Hikâyeler ve Dinî Hayat

Braithwaite amentünün her ifadesinin, farklı bir eylem tarzına ilişkin kararını gizlediğini öne sürmez ancak dinî inanç sisteminin her bileşeninin bir bütün olarak sistemi temsil edebildiğini ima eder. Ona göre, bir yaşam tarzının anlatımı bir bütündür. Buna göre, Braithwaite, Hıristiyan dünya görüşünün tüm yönleriyle ana temasını "Tanrı aşktır"

²⁰ Braithwaite, a.g.e., s.79.

ifadesinin oluşturduğunu ve onun ilk fonksiyonunun da “agape”*ye uygun yaşama niyeti olduğundan bahseder.²¹ Aşağıda din dilinin *agapeistik* bir yaşama uygun olarak pratik hayatta karşılığını bulduğu şekliyle ahlâkî yaşama nasıl uygulandığını ele almaya çalışacağız.

Braithwaite’in “agapeistik” bir yaşam tarzına teslimiyet gösteren inancı ve o hayat tarzını takip etme niyetini de açığa vurur. Bu durum yalnız dış aktivitelerde değil aynı zamanda kalbin içsel fonksiyonlarında da kendisini gösterir.²² *Agape* ahlâkından ilhamını alan bir davranış siyasetini tanımlayan Braithwaite, dinin telkin ettiği bu tarz bir davranış siyasetinin belli kıssa ve hikâyeler eşliğinde ahlâkî tutumu pekiştirecek bir ilâhi aşk içinde gerçekleştiğini savunur. Zira bu belli kıssa ve hikâyeler, kişi irade zayıflığına düştüğünde ve kötülüğün çekiciliğine kapıldığında, psikolojik enerjiyi harekete geçirme ve uygun ahlâkî tutumları telkin etme rolünü üstlenirler. Braithwaite’e göre, insanın, psikolojik açıdan etkili olan bu hikâyelerle bütünleşmiş bir yaşam siyasetine kendini teslimiyeti ile bir araya gelmesi hakiki teolojik dili oluşturur. Bu noktada din dili, genel bir yaşam siyasetini ve belli bir hayat tarzını anlatmak ve önermek için kullanılır.²³

Braithwaite, hikâyeyi, “*ampirik açıdan test edilebilme yeteneğine sahip ampirik önermeler ve dindar kişi tarafından, bu dinin desteklediği yaşam*

* Agape: İlahi Aşk, Platon felsefesinde iyilik, güzellik gibi, ezeli, ebedi ve yetkin idealara duyulan, zaman zaman ahlâkî, manevi ya da ruhsal bir temeli olan aşk için kullanılan Yunanca bir terimdir. Hristiyan felsefesinde, Tanrı adına insanı ve insan için Tanrı’yı sevme tavrına verilen addır.

²¹ Braithwaite, a.g.e., s.81.

²² Hick, a.g.e., s.195.

²³ Norbert O. Schedler, *Philosophy of Religion*, New York: Macmillan Publishing Co. Inc., 1974, s.237.

biçimini izleme kararıyla ilişkisi içinde düşünülen bir önerme veya önermeler seti"²⁴ olarak tarif eder. Ona göre, dinî bir iddia, sırf ahlâkî bir iddiada bulunmayan önermesel bir ögeye sahiptir. Bu sayede bir kasta olduğu kadar bir öyküye de atıfta bulunulabilir. Öykülere uygulanabilecek ampirik yorum ne olursa olsun üzerinde herhangi bir şekilde kısıtlamaya gidilmez. Din adamı, öyküleri, kendi dininin davranış politikalarını gerçekleştirmede kendine en iyi yardım edecek şekilde yorumlayabilir.²⁵

Braithwaite, bu görüşü ile aynı zamanda dinler arasındaki farkların da yine her dinin kendi karakteristiğini taşıyan hikâyelerde saklı olduğunu iddia eder. Dinî sistemler arasındaki farklılıklar kendilerini onların davranış siyasetleri ile bir araya getiren farklı hikâyeler takımına doğru götürür. Bu konuda Braithwaite şöyle söyler;

"...Hıristiyanlık ve Budizm tarafından desteklenen yaşam biçiminin esasta aynı olduğu varsayımına göre, bu yaşam biçimini izleme kastının bir Hıristiyan'ın zihninde Hıristiyan öyküler setini düşünmeye eşlik ettiği, hâlbuki bir Budist'in düşüncesinde, bir Hıristiyan iddianın Budist iddiadan ayrılabilmesine imkân veren başka Budist öyküler setini düşünmeye eşlik ettiği gerçeği olacaktır."²⁶

Görüldüğü gibi, Braithwaite, büyük dinî geleneklerin, nihayetinde, birbirine benzeyen temel etik ilkelere sahip olduğunu düşünür. Fakat bu durumda dinler arasındaki farkları belirleyen şey ne olacaktır? İkinci olarak ayin ve törenleri bir kenara bıraktığımızda Braithwaite, hikâyele-

²⁴ Braithwaite, a.g.e., s.84.

²⁵ Braithwaite, a.g.e., s.88.

²⁶ Braithwaite, a.g.e., s.84.

rin, farklı geleneklerin içine ideal bir yaşam tarzını yerleştirmeye çalıştığına değinir. Braithwaite'e göre, onca hikâyeye ya gerçekten inanılıyor ya da onlar, mitler, destanlar, mecazlar, meseller olarak ele alınıyor olmalı. Fakat ister tarihsel olarak anlaşılın isterse mitolojik olarak anlaşılın onlar, bir dinî geleneğin karakteristiğini taşıyan bu hikâyeler seti içerisinde şefkat ya da aşk dolu bir hayatın içine yerleşmiştir ve diğer hikâyeler de başka bir dinî geleneğin karakteristiğinin ortaya koyduğu hikâyeler setinin içine yerleşmiştir. O halde kısaca Braithwaite'e göre, dinî bir inanç, inananın zihninde niyetle buluşan belli öyküleri barındırmakla birlikte bir ahlâk inancını takip eden belli bir biçimde davranışta bulunma kastıdır.²⁷

Dindar insanlar dinî dili kullandıklarında (örneğin; cennet bahçesindeki Adem ile Havva'nın hikâyesini anlatırken) bunu apaçık ifadeler kullanarak yaparlar. Braithwaite ise hikâyelerin anlamlarının ampirik değil psikolojik olduğu yönündeki fikrini savunur. Ona göre, onca hikâye (mit ya da öykü) ampirik olarak anlamsızdırlar; fakat onlar dindar kişinin belli bir hareket tarzını ya da yaşam biçimini takip etmesi ve devam ettirmesi için psikolojik olarak onun işini kolaylaştırırlar. Dindar kişilerin aslında gerçeklere dayanan onca hikâyeye inanıp inanmadıklarını bir kenara bırakacak olursak, Braithwaite'e göre onların biricik gerçek önemi, takip ettiği yolda dindar kişinin azmine psikolojik destek türünde bir şeyler sağlamasıdır.²⁸

Braithwaite'e göre ahlâk ile öykü arasındaki bağlantı psikolojik ve nedensel bir bağlantıdır. Birçok insanın amacına daha çabuk ulaşması

²⁷ Hick, a.g.e., s.195.

²⁸ Harris, a.g.e., s.50.

ve bir eylem siyasetine yönelmesi ampirik psikolojik bir olgudur. Eğer bu siyaset belli hikâyeler aracılığı ile onların zihinleri ile ilişki kuruyorsa onların doğal eğilimleri ile birlikte bir eyleme yönelir. Ve bu psikolojik bağı kuran birçok insan, inanmadığı halde öyküler yoluyla davranış siyasetiyle ilişki kurarak farkında bile olmadan hafifleyecektir.²⁹

Braithwaite'in bahsettiği hikâyeden kasıt, ampirik teste açık bir önerme veya önermeler kümesidir. Bunlar dindar insan tarafından dinin telkin ettiği hayat tarzını takip etme bağlamında düşünülürler. Bu bakımdan dinî bir iddia salt ahlâkî bir iddiada bulunmayan önermesel bir unsura sahiptir. Zira bu, bir niyete olduğu kadar bir hikâyeye de işaret etmektedir.³⁰ Ancak bir dinî iddia ile ilgili olarak iddia sahibinin öyküde bahsi geçen konuların doğruluğuna inanması gerekmez. Gerekli olan şey, öykünün düşüncede misafir edilmesidir. Yani öykünün bir anlam taşıdığına anlaşılmasıdır.³¹

Belli bir yaşam biçimini takip etmeye karar vermekle ilişkili öykü, nasıl misafir edilmektedir? Kendi sorduğu bu soruya Braithwaite, bize, uydurma hikâyeler ya da Dostoyevski'nin romanlarının etkisini hatırlatarak orada anlatılanların hayali olduğu bilindiği halde, bu hikâyelerin, onları okuyan birçok kişinin hayatında etkiler bıraktığını vurgulayarak cevap verir.³² Braithwaite'e göre, hikâyeler hakkındaki bilgimiz, onların hiçbir şekilde olgusal olmadıklarıdır. Hikâyeler kendi içlerinde belli ahlâkî davranışları uyandıran bir güce sahiptirler ve belli davranış

²⁹ Arvind Sharma, *The Philosophy of Religion and Advaita Vedanta*, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 1995, s.133.

³⁰ Turan Koç, *Din Dili*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998, s.226.

³¹ Braithwaite, a.g.e., s.85-86.

³² Braithwaite, a.g.e., s.86-87.

siyasetlerine yönlenmeye destek olurlar. Bu şekilde din dili ile verilmek istenen ahlâkî mesajların dinî hikâyeler aracılığıyla daha etkili ve akılda kalıcı olarak verildiğini görmekteyiz.

Ancak Braithwaite'in öne sürdüğü kullanım ilkesi, dinî hikâyeleri, bir taraftan anlamlandırmak amacı taşıırken diğer taraftan onların, hiçbir şekilde olgusal olmadıklarını kabul etmekte, böylece, dinî hikâyeler ile onları okuyanlar arasında kurulan özel bağın da anlamını yitirmesine neden olmaktadır. Bu durumu şu örnekle açıklayabiliriz;

Yeni Ahit'ten bir hikâye içerisinde, İsa Peter'e sorar, "Benim kim olduğumu söyler misin?" Peter'in cevabı "Sen Tanrı'nın oğlu İsa'sın" şeklindedir. İsa, Peter'in itirafının, onun kilisesinin inşasında kullanılan kaya gibi olduğunu söyler ve yüzyıllardır Hristiyan mümin sağlam bir temel gibi olan bu itirafı aldığından beri inancını bu kaya üzerine oturtmuştur. Geline nokta, eğer biz bu hikâyeyi Braithwaite'in önerdiği gibi anlayacak olursak o zaman Peter'in itirafı, dinî inançlılara İsa'nın öğretileri üzerine kurulu güzel bir hayatı yaşamayı bildiren ve teklif eden basit psikolojik bir yardım olacaktır. Ve eğer durum, bu şekilde anlaşılacak olursa, kilisenin ve Hristiyan inancının temeli, bir kaya üzerine değil de kumlar üzerine de inşa edilmiş olabilir. Eğer Peter'in itirafında bilişsel bir içerik yoksa o halde Hristiyanların ona atfettiği önemin de özel bir anlamı olmayacaktır.³³

Dinî Söylemin Ahlâka İndirgenmesi

Braithwaite'in kendi görüşüne yer açmak amacıyla dinî ifadelerin anlamsız ve boş kavramlar alanı içerisinde olmakla tabir caizse tehdit

³³ Harris, a.g.e., s.50.

edildikten sonra ahlâkî bir yorumla bir anlam alanına çekilme çabası dikkatlerden kaçmamaktadır. Kaldı ki dinî söylemin ahlâkî bir niteliğe sahip olması konusunda bir problem görünmemekle birlikte Tanrı'nın ve onun öğretilerinin insan için ahlâklık olma yönünde teşvik edici olduğu su götürmez bir gerçektir. Burada dikkatlerden kaçmaması gereken bir konu da dinî söylemin tek hedefinin insanlar arası ilişkileri tesis eden bir mekanizmaya indirgenmesi; onların, Tanrı'nın varlığı, dua, ibadet ve öte dünya gibi unsurları içeren ilâhi vasıflarının hesaba katılmaması çabasıdır. Ortaya çıkan tabloda mantıkçı pozitivistler dinî ifadeleri hem olgusal hem de dilsel bağlamda anlamsız ve boş olarak görmeleri ile Braithwaite ve çağdaşlarının aynı ifadeleri ilâhi niteliklerinden tamamen arınmış ahlâkî ifadeler olarak yorumlamaları arasında fazla fark yok gibi görünmektedir.

Din dilinin anlamlı olduğunu savunmak için ortaya konan karşı eleştiri mahiyetindeki teoriler farklı bir türde tartışmanın meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Öne sürülen argümanlar bir taraftan din diline veya teolojik söyleme belli noktalarda anlam kazandırma çabası taşırken, diğer taraftan yalnız belli bazı fonksiyonlarının öne çıkartılması, dinin temel fonksiyonlarının tabir yerinde ise budanmasına sebep olmuştur. Bu durum ise doğal olarak, din dili sahasında yapılan çalışmaların, indirgeme eleştirilerine maruz kalmasına yol açmıştır.

Teolojik söylemin mahiyetini bulmak için fonksiyonel analizi kullanan filozoflar, temelde bu söylemin gerçek kullanımını öğrenmeye çalışmışlardır. Ancak bu noktada yapılan, genellikle, dilin bilinen şu veya bu fonksiyonunu, teolojinin gerçek mantığı gibi sunma eğilimine kapıl-

maktır.³⁴ Teolojik söylemin gerçek mahiyetini bulmak için yapılan bu analizlerde dikkati çeken ortak nokta; her birinin, teolojik söylemi, sadece, sözün kesinlikle teolojik çerçevesi dışında yerine getirebildiği fonksiyonlardan hareketle anlamaya çalışıyor olmalarıdır.

Dilin, dinî olmayan pek çok kullanımı bir kimsenin dünyada kendini “evinde” hissetmesini sağlayabilir.³⁵ Bu anlamda teolojik dilin ampirizm ile uygunluğunu hesaba katan ve tutarlı bir ampirist için en makul görünen yaklaşım Braithwaite tarafından ileri sürülen, teolojik dilin konatif kuramı gibi görünmektedir.³⁶ Dinî ifadelerin ahlâka indirgenmesi şeklinde eleştirilen Braithwaite’in din dilini kurtarmaya yönelik çabasının nedenini, din diline dair görüşlerinin hareket noktasına ve din dili hakkındaki görüşüne tekrar baktığımızda görebilmekteyiz. Braithwaite’in asıl ilgi duyduğu konu dinî ifadelerin anlamlarıydı. Onun sürekli olarak kafasını kurcalayan problem, anlamın, erken dönem mantıkçı ampirist kriterinin, mantıksal olarak doğrulanabilen ya da mantıksal olarak gerçeklikleri kabul edilen ifadeler tarafından ortaya konmuş olmasıydı.

Braithwaite’in ahlâk yorumu, erken dönem ampiristleri arasında yaygın bir akımın oluşmasına sebep olmuştu. Onun yaptığı şey, fazla dikkat çekmeden, ampiristlerin anlam kıstaslarının doğru olmadığını, bu kriterlerin yeterli olmadığını ve din ve ahlâk gibi bazı konular ele alındığında bu alanlarda kullanılan ifadelerin sadece kullanıldıkları yerlerdeki

³⁴ Ferre, a.g.e., s.159.

³⁵ Ferre, a.g.e., s.178.

³⁶ Blackstone, a.g.e., s.118.

anlamalarını çalışmak gerektiği, ampiristlerin istediği gibi kanıtlanma sınırlamasının düşünülmemesi gerektiği idi.

Herhangi bir ifadenin ne anlama geldiğinin, kullanıldığı yere göre sunulması gerektiğini savunan Braithwaite, dinî ifadelerin, dinî atflara vurgu yapanlar tarafından nasıl kullanıldıklarını açıklamak için uğraşmıştır. Braithwaite öncelikle, dinî ifadelerin ahlâkî ifadeler olarak kullanıldığını ve bu yolla ahlâkî ifadeler içinde kayboldukları sonucuna ulaşmıştır. Aynen ahlâkî ifadeler gibi, dinî ifadelerin de bilimsel açıdan doğrulanamamakla birlikte onların, niyetleri gerçekleştirmeye yönelik (*conative intentions*) itici görevleri olduğunu savundu. Ona göre, nasıl, bir ahlâk ifadesi, bu ifadenin sahibinin belirli amaçlara hizmet eden niyetlerini gösterirse, dinî söylemlerin amaçlarının da temelde aynı olduğu söylenebilir ki bu da dinî ifadelerin, içinde var olduğu dinî sistemin eksekindeki bir davranış kalıbına, ya da yaşam tarzına veya davranış siyasetine bağlılığa işaret eder.

Braithwaite'e göre, dinî ifadeleri ahlâkî ifadelerden farklı kılan başka önemli bir unsur, dinî ifadelerin belirli hikâyelerle destekleniyor olmalarıdır. Braithwaite'in anlattığı şekliyle Hıristiyanlıkta, bu hikâyeler kaynağını Hıristiyan geleneklerinden alır ve agapeistik davranış tarzını destekler. Hıristiyanlar tarafından tavsiye edilen agapeistik davranış tarzları ile Yahudilik ve Budizm gibi Hıristiyanlık dışındaki dinlerin taraftarları tarafından desteklenen davranış tarzları arasındaki farklar ise her dine mensup olan inanırların kendi dinlerine ait hikâyelerinin fikirlerinin zihinlerine yerleştirilmesiyle ortadan kalkabilecektir.

Braithwaite açısından dinî bir fikri ileri süren kişinin kendi anlattığı hikâyenin doğruluğuna inanmasına da gerek yoktur; hatta kendisinin

dahi onaylamadığı bir davranış tarzını takip etmek adına, o hikâyeyi, psikolojik ve nedensel olarak kendisine yardımcı olacak şekilde eğlendirici bir hale dönüştürebilir.

Kısacası, Braithwaite için dinî kıssalar ahlâkî niyetleri gerçekleştirmeyi kolaylaştıran fonksiyonuyla ahlâkın diline tercüman olmaktadır. Braithwaite dinî kıssalara, bir inancın mantıksal doğruluğu için değil, bir hayat tarzını izlemede psikolojik bir destek olarak bakılması şeklindeki teziyle, bu kıssaların ilâhi vasıflarını görmezden gelmenin ötesinde onların ilâhi niteliklerini yok saydığı ortaya çıkmaktadır. Braithwaite bu tezinin, hem dinî iddialara, hem de anlamın ampirik kullanıma bağlı olduğunu savunan ampirstin beklentilerine uygun olduğunu savunur. Braithwaite'e göre, bir adam hem Hıristiyan ahlâk kurallarına uygun bir hayat yaşayıp hem de kendi niyetini Hıristiyanlık hikâyelerindeki fikirlerle bağdaştırmadıkça makbul bir Hıristiyan olamaz; ancak bu hikâyelerle sunulan pratiğe dayalı çıkarımların ampirik gerçekler olduğuna inanması da gerekmez. Aslında Braithwaite'in dinî iddiaların anlamlı olmadıkları ve aynı zamanda ciddiye alınması konusundaki tezinde çelişkili bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu durum, Tanrı'nın varlığının anlamlı olmadığını savunduğu halde hala dindar olduğunu iddia eden kişinin durumuna benzemektedir. Hâlbuki dindar olmak, o dinin hayat tarzına adanmaktan çok daha fazla şey yapmayı ya da çok daha fazla şeye inanmayı gerektiriyor olmalı.

Din dilinin bu tür bir indirgeme ile ortaya koyduğu önemli sonuçlardan biri, bir şekilde inananlar arasındaki iletişimin çöküşüne mahal verilmiş olmasıdır. Bu iletişimin çökmesinin bir nedeni, geleneksel doktrinleri ve bu doktrinlerin ortaya konmasında kullanılan cümlelerde-

ki kelimeleri yeniden tanımlayarak yeni durumlara uyarlamaya olan meyilleridir. Bu indirgeme yaklaşımı, geleneksel doktrinleri elit bir oyunun unsurları haline getirerek, örneğin, 'Hıristiyan olmayı', 'dansa gitmeye' andırır hale getirmektedir. Bütün gereken, dans eden bir çiftin her ikisinin de kuralları bilip uygulamalarıdır. Onların herhangi bir konuda anlaşmaları gerekmez. Ancak şu sorunun cevabı daima merak konusu olacaktır: "Peki, bu iki kişi gerçekten iletişim kurmakta mıdır?" Aslında bir kişi ile tam olarak iletişim kurabilmek, "Allah'a inanıyorum", "Hz. Muhammed (s.a.v.) O'nun Resulüdür" ya da "Hz. İsa ölümünden sonra göğe yükseldi" gibi ifadeleri kullandığında aslında ne dediğini anlamayı gerektirir.

En iyi ihtimalle dinî ifadelerin duygusal anlamlarına müsaade eden mantıkçı ampiristlerin taarruzlarına ve Braithwaite gibi dinî ifadeleri ahlâkî davranışlar açısından sinyal ve muhakeme türüne indirgeyenlerin saldırılarına rağmen, dinî söylem, çoğunlukla tanımlayıcı ve açıklayıcı olmanın yanı sıra teşvik edici olmuştur. Dahası din tarihi, bu açıklama ve betimlemeler hakkında eşsiz ve kudretli hükümlerle doludur. Ancak dinî anlatım ile ilgili olarak yapılan tartışmalar, sanki dinin lehineymişçesine, ilk iki işleme indirgenmeye çalışılmaktadır. Bu girişimlerin en ciddi olanı, şüphesiz Braithwaite'in yapmaya çalıştığı gibi, ilahiyatçılardan gelmekte fakat garip bir biçimde dini korumak adına yapıldığı savunulmaktadır. Ancak bu işlevlerin din için yeterince derin ve zengin olduğunu söylemek zor olacaktır. Özellikle dini savunmak adına ortaya konan bu teoriler dine daha fazla zarar vermek durumunda kalmışlardır. Bilinen bir tabirle, 'tedavisi, hastalığın kendisinden beter' olan bir tablo orta-

ya çıkmıştır. Dilin belirsizliği büyük bir nimet olmakla birlikte aynı zamanda büyük bir tehlike olarak karşımızda durmaktadır.³⁷

Sonuç

Wittgenstein'in ikinci dönem görüşleri ile başlayan ve dilin sınırlarını metafizik öğeleri de içine alacak şekilde genişleten dil oyunları ve anlam-kullanım ilişkisine dair teoriler, din diline de uygulanmıştır. Ancak bu tür bir yaklaşım dinî söylemi anlama ve tanımlama konusunda kendi yetersizlikleri nedeniyle, dinî söylemleri ya tamamen soyut ve anlaşılmas bir dil halinde tasavvur etmekte ya da sıradan bir dil paketi olarak sunma eğilimi içerisinde olmaktadır.

Wittgenstein ile birlikte popüler bir çalışma alanı olan dil analizi en fazla din dili ile ilgilenen filozofların ilgisini çekmiş görünmektedir. Wittgenstein'in kullanım-anlam teorisi hem pozitivist gelenek ile bir uzlaşya varma hem de din dilinin anlamlandırılması noktasında ilham verici olmuştur. Konuyla ilgili çok sayıda teori ortaya konmasına karşın, din dilinin kognitif olmadığı ancak yine de anlamlı olabileceği konusunda bir ortak görüş meydana gelmiştir. Ancak din dilinin anlamlı olmasında aranan kognitif niteliğin bulunamıyor ya da ifade edilemiyor olması da aslında o dil hakkında anlamsız olduğu kanaatine varmamız için yeterli değildir.

Diğer taraftan dil, Wittgenstein'in teklif ettiği hangi oyuna başvurusu başvursun kendi sınırlılıkları nedeniyle mutlaka yine de ifade edemeyeceği durumlarla karşılaşabilir ve bu durum o vakanın olgusallığına zarar vermek durumunda değildir. Braithwaite'in yaklaşımında da

³⁷ William Warren Bartley. *Morality and Religion*. London: Macmillan St. Martin's Press, 1971, s.56.

“din dili” kendi mecrasında dil oyunlarından müstakil bir dil oyunu olarak yorumlanmak yerine, kendi mecrasından farklı bir mecrada, ahlâkın alanında, ahlâkın dili olarak yorumlanmıştır. Bu yönüyle Braithwaite, Wittgenstein’in çizgisinden ayrılmış görünmektedir. Durumu bir adım daha ileriye götürecek olursak Braithwaite, din dilini kendi sahasında görmezden gelerek mantıkçı pozitivistler ile benzer bir tutum sergilemiştir.

Bu tür bir ahlâk yorumu, dinin adeta hiçbir asli unsurunu dikkate almamaktadır, burada dinî ifadeler, yalnız insanlar arası ilişkileri belirleyen ve insanın kendisiyle barışık güzel bir hayat yaşamasını kendisine dikte eden sıradan bir dil halini almıştır. Burada, Tanrı’nın varlığı, buyrukları, yaratılış, cennet, cehennem, ilahi adalet ve öte dünyayı ilgilendiren bir unsura yer verilmemektedir. Oysa Braithwaite’in de başvurduğu kıssalar baştan aşağı bu kavramlarla örülmüş ve bu kavramların taşıdığı anlamlar ile insanların zihninde ve günlük yaşamlarında hayat bulmaktadır. İnanan bu ifadeleri kendi yaşamının gayesini ve yaşam tarzının belirleyicisi olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla insan hayatında bu denli canlı bir rolü olan dinî söylemin belli bir takım ahlâk kuralları olarak sunulması haksız bir yorum olarak görünmektedir.

Sonuç olarak Braithwaite gerek kendine has kullandığı kavramlar ile gerek mantıkçı pozitivistten devraldığı kavramlar ile dinin anlamını açıklama konusunda pek başarılı sayılamaz. Onun tezi bazı çevrelerde her ne kadar mantıkçı pozitivist bir meydan okuma olarak yorumlansa da onun ahlâk yorumunun mantıkçı pozitivist yaklaşımdan fazla uzaklarda olduğu söylenemez. Yukarıda değindiğimiz gibi Braithwaite dinin Tanrısal boyutlarını ve yüce manalarını görmezden

gelerek mantıkçı pozitivist bir tavır sergilemiştir. İnanç boyutundan sıyrılmış bir dinî söylemin bir indirgemenin de ötesinde doğru bir yorum olarak değerlendirilmesi düşünülemez. Kısaca din, yalnız bir yaşam rehberi değil aynı zamanda bir inanç rehberidir de.

Burada şu noktaya da değinmeden geçemeyeceğiz. Din dilinin anlamına yönelik olarak ortaya konacak her tür açıklama, tabiatı gereği sınırlı olan dilin belki de asla üstesinden gelemeyeceği bir sorun olmaya devam edecektir. Fakat bu demek değildir ki din dilinin açıklanmasına dair söylenebilecek her söz anlamsızdır. İnsan, yaratıldığı günden beri yaratana hakkında bilgi edinme çabası içinde olmuştur. Ona bir şekilde seslenme ihtiyacı duymuş ve onunla bir şekilde iletişim kurmaya çalışmıştır. Diğer taraftan Tanrı da vahiyleri ve peygamberleri aracılığı ile insanlarla iletişim kurmuştur. Bu nedenle insanın din dilini anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik her türlü çabası şükranla anılmayı hak eder.

KAYNAKÇA

- Alston, William P. *Philosophy of Language*. New Jersey: Printice-Hall Inc., 1964.
- Bartley, William Warren. *Morality and Religion*. London: Macmillan St. Martin's Pr, 1971.
- Blackstone, William T. *Dinsel Bilgi Sorunu*. Tuncay İmamoğlu (çev.). İstanbul: Ataç Yayınları, 2005.
- Braithwaite, Richard Bevan. "An Empiricist's View of the Nature of Religious Belief". *The Philosophy of Religion*. London: Oxford University Press, Basil Mitchell (ed.). 1971.
- Donovan, Peter. *Religious Language*. London: Sheldon Press, 1985.

- Ferre, Frederick. *Din Dilinin Anlamı*. Zeki Özcan (çev.). İstanbul: Alfa Basın Dağıtım, 1999.
- Greisch, Jean. *Wittgenstein'da Din Felsefesi*. Zeki Özcan (çev.). Bursa: Asa Kitabevi, 1999.
- Harris, James F. *Analytic Philosophy of Religion*. London: Kluwer Academic Publishers, 2002.
- Hick, John. *An Interpretation of Religion-Human Response to The Transcendent*. London: Macmillan Pr., 1989.
- Koç, Turan. *Din Dili*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- Mitchell, Basil (Ed.). *The Philosophy of Religion*. London: Oxford University Press, 1971.
- Schedler, Norbert O. *Philosophy of Religion-Contemporary Perspectives*. New York: Macmillan Pub., 1974.
- Sharma, Arvind. *The Philosophy of Religion and Advaita Vedanta*. Pennsylvania State University Press, 1995.
- Wainwright, William J. *Religion and Morality*. Burlington: Ashgate Publishing Co., 2005.